
РОЗДІЛ VI. ДОДАТКИ

Представлено список періоджерел, на які в тексті керівництва зроблено відповідні цифрові посилання. При підготовці бібліографії увагу приділено виданням, доступним в Україні, зокрема наявним в Українському центрі охорони кажанів (УЦОК). Окремим списком представлено видання, підготовлені за участі УЦОК. Описано структуру Центру та основні напрямки його діяльності, дано адреси центрального і регіональних його осередків, де можна отримати консультації з питань проведення польових досліджень кажанів.

Chapter VI. Annexes (by Igor Zagorodniuk)

List of main literary sources cited in the text of the guide using numerical references is presented. Main attention was paid to the issues that are commonly available in Ukraine as a whole and that are deposited in the Ukrainian Centre for Bat Protection, in particular (UCEBA). Issues published by the UCEBA are presented in separated list. Organizing pattern of UCEBA as well as main branches of its activity are describe, addresses of the both central and all the regional nodes, where somebody can be consulted in the problems of the field investigations of bats, are given.

Використана і рекомендована література

Найголовнішими зведеннями щодо кажанів регіону є перший випуск 40-томного видання «Фауни України», що містить розділ «Ряд рукокрилі, або кажани» [1], збірка «Рукокрылые» за матеріалами 5-ї Всесоюзної хіроптерологічної конференції, що проходила в Україні 1988 р. [80] та збірка «Європейська ніч кажанів в Україні» 1998 р. [16], що, зокрема, містить "Бібліографію щодо фауни кажанів України" (с. 184–197). Врешті, 1999 р. видано зведення «Свавії України під охороною Бернської конвенції» [82], що містить розділ про кажанів (разом 86 стор. [39]), а у 2001 р. — колективну монографію «Міграційний статус кажанів в Україні» [68].

Чимало цікавої і унікальної інформації містять часопис польського Центру хіроптерологічної інформації («*Studia chiropterologica*») та щорічник Комісії щодо кажанів Російської АН («*Plecotus et al.*»), що видаються за редакцією двох провідних фахівців: Броніслава Волошина (Краків) і Петра Стрелкова (Петербург), відповідно. У першій серії вийшло з друку кілька монографічних збірок, в тому числі «Зимові обліки кажанів в Польщі» [130], «Актуальні проблеми охорони кажанів в Польщі» [132], «Визначник кажанів Карпат» [133]. У останній серії — «*Plecotus et al.*», теж добре відомий в Україні, публікуються різноманітні статті про кажанів, у тому числі і кажанів з європейських теренів колишнього “радянського союзу”.

Від 1999 р. розпочато підготовку та поширення Інформаційного бюлетеню Українського теріологічного товариства «*Novitates Theriologicae*», випуски якого вміщують різноманітні інформаційні повідомлення УЦОК. Зокрема, 2-й випуск Бюлетеню «НТ» присвячено дослідженням кажанів з використанням ультразвукових детекторів [12, 62–63], третій випуск — дослідженням кажанів Карпатського регіону (у друці), а останній (№ 6), згаданий вище, — дослідженням міграцій кажанів [68].

З унікальних видань, наявних в Україні, необхідно відмітити одну особливу книгу: «Методи дослідження екології та поведінки кажанів» [118], видану у Вашингтоні 1990 року за редакцією Томаса Кунца; це видання є в бібліотеці УЦОК завдяки турботам нашого голландського колеги, відомого хіроптеролога та природоохоронця Пітера Ліни.

1. *Абеленцев В. И., Попов Б. М.* Ряд рукокрилі або кажани — Chiroptera // Фауна України — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — Том 1, випуск 1. — С. 229–446.
2. *Абеленцев В. И. и др.* Итоги кольцевания рукокрылых в Украинской ССР за 1939–1967 гг. Сообщение 1 // Вестник зоологии — 1968, N 6. — С. 59–64. [Те саме] Сообщение 2 // 1969. — N 2. — С. 20–24. [Те саме] Сообщение 3 // 1970. — N 1. — С. 61–65.
3. *Бартенев О. С., Веселова Н. В.* О пылевом антропогенном засорении пещер системы Кап-Кутан // Проблемы изучения экологии и охраны пещер: Тезисы докладов V Всесоюзного совещания по спелеологии карстоведению. — Киев, 1987. — С. 159–160.
4. *Бескаравайный М. М.* Современное состояние фауны рукокрылых Карадага // Рукокрылые — Киев: Наук думка, 1988. — С. 113–116.
5. *Бибби К., Джонс М., Марсден С.* Методы полевых экспедиционных исследований Исследования учета птиц. — Перевод с английского — Москва: Союз охраны птиц России, 2000. — 186с.
6. *Борисенко А. В.* Мобильная ловушка для отлова рукокрылых // Plecotus et al. — 1999. — № 2. — С. 10–19.
7. *Борисенко А. В.* Отряд Microchiroptera // Павлинов И. Я., Борисенко А. В., Крускоп С. В., Яхонтов Е. Л. Млекопитающие Евразии. II. Non-Rodentia. — Москва: Московский университет, 1995. — С. 72–120. — (Сб. Трудов Зоол. Муз. МГУ. Том 32).
8. *Борисенко А. В.* Мобильная ловушка для отлова рукокрылых // Plecotus et al. — 1999. — № 2. — С. 10–19.
9. *Варгович Р.* Зимівля кажанів в гіпсових печерах Буковини і Поділля // Європейський конгрес кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 117–123. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
10. *Влащенко А. С.* О находении рыжей вечерницы (*N. noctula*) на зимовке в Харькове // Вестник зоологии — 1999. — Том 33, № 4–5. — С. 76.
11. *Волох А. М.* Особенности формирования приазовской части ареала средиземноморского нетопыря *Pipistrellus kuhlii* // Вестник зоологии — 2002. — Том 36, N 1. — С. 101–104.
12. *Годлевська Л.* Ультразвукові детектори технології принципи ціни // Novitates Theriologicae. — 2000. — Pars 2. — С. 21–22.
13. *Годлевська Л.* Огляд та підсумки кільцювання кажанів в Україні // Міграційний статус кажанів в Україні — Київ, 2001. — С. 29–33.
14. *Дублянский В. Н., Ломаев А. А.* Карстовые пещеры Украины — Киев: Наукова Думка, 1980. — 180с.
15. *Дулицкий А. И., Михайлова А. Е., Стенько Р. П.* Первые находки подковоносов Мегели и южного (*Rhinolophus mehelyi* Matschue, 1901 и *Rh. euryale* Blasius, 1853; Chiroptera, Rhinolophidae) на территории Украины // Заповедники Крыма на рубеже тысячелетий — Симферополь, 2001. — С. 32–33.
16. *Європейська ніч кажанів '98 в Україні* / За ред. І. Загороднюка — Київ, 1998. — 198 с. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
17. *Загороднюк І.* Систематичний огляд кажанів Східної Європи // Європейський конгрес кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 32–48. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
18. *Загороднюк І.* Полівидикажани в Східній Європі та їх діагностика // Європейський конгрес кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 56–65. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
19. *Загороднюк І.* Детекторні юбліки кажанів у Києві 1997–1998 років // Європейський конгрес кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 128–133. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
20. *Загороднюк І.* Охоронні категорії кажанів Східної Європи // Європейський конгрес кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 163–165. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).

21. *Загороднюк І.* Тлумачник краніальних діагностичних ознак кажанів // Європейська ніч кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 173–179. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
22. *Загороднюк І. В.* Ключі до визначення вищих таксонів ссавців України і суміжних країн та принципів побудови // Вестник зоології — 1998 — Том 32 (1–2) — С. 126–150.
23. *Загороднюк І. В.* Політичні види: концепція та представлення істоти теріофауни Східної Європи // Доповіді НАН України — 1998 — N 7. — С. 171–178.
24. *Загороднюк І.* Контрольний список теріофауни України // Ссавці України під охороною Бернської конвенції — Київ, 1999. — С. 202–210. — (Праці Теріологічної школи, вип. 2).
25. *Загороднюк І.* Помилковий казівки виду *Myotis mystacinus* з території України // Вестник зоології — 1999. — Том 33, № 3. — С. 110.
26. *Загороднюк І.* Польовий визначник кажанів, що зимують в печерах України — Київ: Міжнародний Соломонів університет 1999. — С. 1–35.
27. *Загороднюк І. В.* Загальна характеристика ряду кажанів // Ссавці України під охороною Бернської конвенції — Київ, 1999. — С. 24–28. — (Праці Теріологічної школи, вип. 2).
28. *Загороднюк І.* Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. Частина 1. Загальні положення Комахоїдні кажани та хижі // Вісник Національного науково-природничого музею НАН України — 2001. — Випуск 1. — С. 113–131.
29. *Загороднюк І. В.* Природа відмінностей у близьких видів: аналіз двійникових комплексів кажанів // Зоологічне дослідження України на межі тисячоліть — Кривий Ріг: І.В.І., 2001. — С. 143–145. — (Мат-ли наук конф., Кривий Ріг, 13–14 листопада 2001).
30. *Загороднюк І.* Поширення звукової форми "45 кГц" нетопирамалога в Центральній Україні // Вестник зоології — 2001. — Том 35, № 4. — С. 102.
31. *Загороднюк І.* Міграції кажанів: сузь явища базові поняття методи дослідження // Міграційний статус кажанів в Україні — Київ, 2001. — С. 8–20.
32. *Загороднюк І.* Контрольний список родів і видів кажанів України // Міграційний статус кажанів в Україні — Київ, 2001. — С. 42–46.
33. *Загороднюк І.* Загальна картина динаміки хіроптерофауни України // Міграційний статус кажанів в Україні. — Київ, 2001. — С. 157–168.
34. *Загороднюк І., Годлевська Л.* Кажани в колекція зоологічних музеїв України: огляд і фенологічний аналіз даних // Міграційний статус кажанів в Україні — Київ, 2001. — С. 122–156.
35. *Загороднюк І., Негода В.* Нетопири *Pipistrellus та Hypsugo* // Міграційний статус кажанів в Україні — Київ, 2001. — С. 65–72.
36. *Загороднюк І., Петрушенко Я.* Путешествие в страну летучих мышей // ЭКЗО. — Киев, 2002. — № 4. — С. 46–57.
37. *Загороднюк І., Покин'череда В., Киселюк О., Довганич Я.* Теріофауна Карпатського біосферного заповідника — Київ: Інститут зоології НАН України, 1997. — С. 1–60. — (Додаток 5 до журналу "Вестник зоології").
38. *Загороднюк І., Покин'череда В., Домашлінець В.* Діяльність та інформаційні матеріали Українського хіроптерологічного центру // Європейська ніч кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 16–23. (Праці Теріологічної школи, випуск 1).
39. *Загороднюк І., Покин'череда В., Тищенко В., Ковальова І.* Ряд рукокрилих — Chiroptera // Ссавці України під охороною Бернської конвенції — Київ, 1999. — С. 23–108. — (Праці Теріологічної школи, випуск 2).
40. *Загороднюк І., Постава Т., Волошин Б. В.* Польовий визначник кажанів підземних порожнин Східної Європи. — Краків, Київ: Платац, 1999. — С. 1–43.

41. Загороднюк І. В., Ткач В. В. Сучасний стан фауни та історичні зміни чисельності кажанів (Chiroptera) на території України // Доповіді НАН України — 1996. — № 5. — С. 136–142.
42. Ивановский В. В. Приспособления подьема и страховки на деревьях // Методы изучения и охраны хищных птиц. Методически рекомендации — Москва 1989. — С. 125–129.
43. Кедров Б. Ю., Шешурак П. Н. Первая находка нетопыря средиземноморского *Pipistrellus kuhlii* (Chiroptera, Vespertilionidae) на Черниговщине (Украина) // Вестник зоологии — 1999. — Том 33, № 3. — С. 66.
44. Книсс В. А. Фауна пещер России и сопредельных стран. — Уфа: Изд-во Башкирского гос. ун-та, 2001. — С. 1–238.
45. Ковалева И. М., Тараборкин Л. А. Современный статус и распространение *Barbastella barbastellus* в Украине // Вестник зоологии — 2001. — Том 35, № 3. — С. 79–84.
46. Кожурина Е. И. (сост.). Летучие мыши Европейской части бывшего СССР. Полевой определитель по внешним признакам — Москва 1997. — 27с. — (Интернет-версия).
47. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). — Київ: Мінекобезпеки України, 1998. — С. 1–76.
48. Кондратенко О. В. Перша знахідка нетопира середземноморського (*Pipistrellus kuhlii*) на Луганщині (Східна Україна) // Вестник зоологии — 1999. — Том 33, № 3. — С. 96.
49. Константинов А. И., Вишневков Ф. Н., Дулицкий А. И. Современное состояние фауны рукокрылых Крыма // Зоологический журнал — 1976. — Том 55, вып. 6. — С. 885–893.
50. Корнєєв О. П. Визначник звірів УРСР. — Видання друге. — Київ: Радянська школа, 1965. — С. 1–236.
51. Крыжановский В. И. Отряд рукокрылые — Chiroptera // Редкие и исчезающие растения и животные Украины. — Київ: Наукова думка, 1988. — С. 206–217.
52. Крочко Ю. І. Матеріали про змівлю великого підковоноса на території Закарпатської області // Тези доповідей та повідомлення до ХІХ наукової конференції Ужгородського університету (Серія біологічна). — Ужгород 1965. — С. 72–74.
53. Крочко Ю. І. Фауна хребетних тварин деяких печер та підземель Закарпатської області // Про охорону природи Карпат. — Ужгород Карпати 1973. — С. 172–175.
54. Крочко Ю. И. О некоторых видах рукокрылых Советских Карпат // Биол. аспекты охраны редких видов животных — Москва 1981. — С. 23–28.
55. Крочко Ю. И. Рукокрылые лесных экосистем Украинских Карпат // Охрана лесных экосистем (Тезисы докладов Респуб. науч.-технич. конф.). — Львов, 1986. — С. 177–179.
56. Крочко Ю. И. Рукокрылые Карпатского заповедника и актуальные проблемы их сохранения // Проблемы изучения и охраны заповедных экосистем (Тезисы докладов научно-практической конференции). — Рахов, 1988. — С. 110–112.
57. Крочко Ю. І. Біологія довгоухої ночниці (*Myotis bechsteinii*) на заході УРСР // Рукокрылые. Матеріали V Всесоюзного совещания по рукокрылым — Пенза: Пензенск. пед. ин-т, 1990. — С. 80–82.
58. Крочко Ю. И. Рукокрылые Украинских Карпат. Автореферат диссертации... доктора биологических наук — Киев, 1992. — С. 1–34.
59. Кузякин А. П. Летучие мыши. — Москва: Советская наука, 1950. — С. 1–443.
60. Кузякин А. П. О численности особенностях охраны рукокрылых в СССР // Биологические аспекты охраны редких животных Сб. научных трудов — Москва 1981. — С. 91–93.
61. Курсков А. Н. Рукокрылые Белоруссии — Минск: Наука и техника 1981. — С. 1–135.
62. Липпенс Г. Ультразвуковий детектор у детальному спостереженні кажанів: метод // Novitates Theriologicae. — Київ, 2000. — Pars 2. — С. 10–18.

63. Лимпенс Г. Объективности оценка «субъективного» наблюдения в использовании УЗ детекторов для идентификации изучения рукокрылых // *Novitates Theriologicae*. — Київ, 2000. — Pars 2. — С. 38–54.
64. Лина П. Научные названия европейских видов рукокрылых // *Європейський кажанів '98 в Україні* — Київ, 1998. — С. 159–161. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
65. Лихотоп Р. И., Ткач В. В., Барвинский Н. И. Рукокрылые г. Киева и Киевской области // *Материалы по экологии и фаунистике некоторых представителей рукокрылых* — Киев, 1990. — С. 10–27. — (Препринт/ АН УССР, Институт зоологии N 90.4).
66. Мальцев В. А. О тепловом засорении пещер при проведении подземных экспедиций // *Проблемы изучения экологии и охраны пещер (Тезисы докладов V Всесоюзного совещания по спелеологии и карстоведению)*. — Киев, 1987. — С. 158–159.
67. Маркевич О. П., Татарко К. І. Російсько-українсько-латинський зоологічний словник термінології номенклатура — Київ: Науковадумка 1983. — С. 1–412.
68. *Міграційний статус кажанів в Україні* / За ред. І. Загороднюка — Київ, 2001. — С. 1–172. — (Бюлетень “Novitates Theriologicae”, pars 6).
69. Мигулін О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). — Київ: Вид-во АН УРСР, 1938. — 426 с.
70. Панютин К. К. Рукокрылые // *Итоги мечения млекопитающих (Выпуск 3)*. — Москва: Наука, 1980. — С. 23–46. — (Вопросы териологии).
71. *Покин'черета В. Ф. Польовий визначник кажанів України* / За ред. Ф. Д. Гамора — Рахів: Вид-во Карпатського заповідника 1997. — С. 1–22.
72. *Покин'черета В. Ф. Зимовенаселення кажанів підземних порожнин на території Карпатського біосферного заповідника* // Міжнародні аспекти вивчення та охорони біорізноманіття Карпат. — Рахів, 1997. — С. 148–153.
73. *Покин'черета В. Ф. Визначення кажанів України за екстер'єрними ознаками* // *Європейський кажанів '98 в Україні* / За ред. І. Загороднюка — Київ, 1998. — С. 49–55. — (Праці Теріологічної школи, випуск 1).
74. *Покин'черета В. Ф. Нічниця Брандта (Chiroptera)* — новий вид фауни України // *Вестник зоологии* — 1999. — Том 33, № 4–5. — С. 86.
75. *Покин'черета В., Довганич Я. Кільцювання рукокрилих в Карпатському заповіднику* // *Європейський кажанів '98 в Україні* / Збірник наукових праць / Під ред. І. Загороднюка — Київ, 1998. — С. 96–99. — (Праці Теріологічної школи, випуск 1).
76. *Покин'черета В. Ф., Загороднюк І. В., Постава Т. та ін. Нічниця довговухата кажанів північний (Mammalia, Chiroptera) на заході України* // *Вестник зоологии* — 1999. — Том 33, № 6. — С. 115–120.
77. *Поліщук І. Літня фауна кажанів Асканії Нова: дослідження з ультразвуковим детектором* // *Міграційний статус кажанів в Україні* / За ред. І. Загороднюка — Київ, 2001. — С. 102–105. — (Бюлетень “Novitates Theriologicae”. Pars 2)
78. *Полущина Н. Состояния популяций рукокрылых Западного Подолья* // *Європейський кажанів '98 в Україні* — Київ, 1998. — С. 106–116. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
79. *Постава Т. Міграційна активність кажанів у період гібєрнації* // *Міграційний статус кажанів в Україні* / За ред. І. Загороднюка — Київ, 2001. — С. 37–40.
80. *Рукокрылые: морфология экология эхолокация паразиты охрана* / Под ред. В. А. Топачевского и М. Ф. Ковтуна — Киев: Науковадумка 1988. — С. 1–196.
81. *Снит'ько В. П. Дистанционный захват — приспособление для отлова рукокрылых в убежищах* // *Plecotus et al.* — 2001. — № 4. — С. 3–7.
82. *Свавці України під охороною Бернської конвенції* / За ред. І. Загороднюка — Київ, 1999. — С. 1–222. — (Праці Теріологічної школи, випуск 2).

83. Стрелков П. П. Отряд Chiroptera — Рукокрылые // Громов И. М. и др. Млекопитающие фауны СССР. — Москва Ленинград Изд-во АН СССР, 1963. — Часть 1. — С. 122–218.
84. Стрелков П. П. Остроухие ночницы: распространение географическая изменчивость отличия от больших ночниц // Acta Theriologica. — 1972. — Vol 17 (28). — P. 355–380.
85. Стрелков П. П. Опыт кольцевания рукокрылых в зимних убежищах // Стрелков П. П., Кузякин А. П. (ред.). Материалы Первого Всесоюзного совещания по рукокрылым (Chiroptera). — Ленинград ЗИН АН СССР, 1974. — С. 21–30.
86. Стрелков П. П. Проблемы охраны рукокрылых // Материалы первого Всесоюзного совещания по рукокрылым — Ленинград 1974. — С. 49–55.
87. Стрелков П. П. Бурый (*Plecotus auritus*) и серый (*Plecotus austriacus*) ушаны (Chiroptera, Vespertilionidae) в СССР. Сообщение 1 // Зоологический журнал — 1988. — Том 67 (1). — С. 90–101. — Сообщение 2 // Зоологический журнал — 1988. — 67 (2). — С. 287–292.
88. Стрелков П. П., Бунтова Е. Г. Усатая ночница (*Myotis mystacinus*) и ночница Брандта (*Myotis brandti*) в СССР... Сообщение 1 // Зоол. журнал — 1982. — Том 61, вып. 8. — С. 1227–1241. Сообщение 2 // Зоол. журнал — 1983. — Том 62, вып. 2. — С. 259–270.
89. Стрелков П. П., Шаймарданов Р. Т. Кронцанг для дистанционного захвата летучих мышей и переносная лесная конструкция Бутовского Немногого П. М. Бутовском // *Plecotus et al.* — 2001. — № 4. — С. 8–12.
90. Татаринев К. А. Звірі західних областей України Екологія значення охорона — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — С. 1–188.
91. Татаринев К. А. Карстовые пещеры Среднего Приднестровья // Типы карста в СССР. — Москва: Наука, 1965. — С. 106–121. — (Труды МОИП. Том XI).
92. Татаринев К. А. Краткие сведения о пещерах и гротах на Западе Украины // Пещеры — Пермь, 1966. — Выпуск 6 (7). — С. 82–91.
93. Татаринев К. А. Фауна хребтов на западе Украины — Львів: Вища шк., 1973. — С. 1–257.
94. Татаринев К. А. Рукокрылые Подолии и Прикарпатья Показатели численности и пути охраны // Материалы Первого Всесоюзного совещания по рукокрылым (Chiroptera). — Ленинград ЗИН АН СССР, 1974. — С. 58–60.
95. Тищенко В. Лилик пізній — *Eptesicus serotinus* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції — Київ, 1999. — С. 81–90. — (Праці Теріологічної школи, вип. 2).
96. Тищенко В. М. Особливості розташування сховищ дендрофільних видів рукокрилих (Chiroptera) на території заповідника «Медобори» // Науковий вісник Національного аграрного університету — 2000. — Вип. 25 (Лісівництво). — С. 166–176.
97. Тищенко В. Вечірниця — *Nyctalus* // Міграційний статус кажанів в Україні — Київ, 2001. — С. 57–64. — (Novitates Theriologicae, pars 6).
98. Ткач В. В., Лихотон Р. И., Сологор Е. А. Современное состояние и изученности рукокрылых Вольнской обл. Украины // Вестник зоологии — 1995. — Том 29, № 2–3. — С. 44–49.
99. Цыба А. Диагностика видов-двойников больших ночниц // Европейська ніч кажанів '98 в Україні — Київ, 1998. — С. 66–74. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
100. Цыцулина Е. А. Таксономия ночниц подрода *Selysius* (Chiroptera, Vespertilionidae, Myotis) Палеарктики Автореф. дис. ... канд. биол. наук — Санкт-Петербург 2001. — 22с.
101. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. М. М. Щербака — Київ: Українська енциклопедія — 1994. — С. 1–464.
102. Шарлемань М. Звірі України Короткий порадник до визначення збирання і спостереження ссавців (Mammalia) України — Київ: Вукоопспілка, 1920. — С. 1–83.
103. Andera M., Horacek I. Poznávame naše savce. — Praha: Mladá fronta, 1982. — P. 1–256.

104. *Barclay R. M. R., Bell C.* Marking and observational techniques // Kuntz T. H. (ed.): Ecological and behavioral methods for the study of bats. — Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1990. — P. 59–76.
105. *Benda P., Tsytsulina K.* Taxonomic revision of *Myotis mystacinus* group (Mammalia, Chiroptera) in the western Palearctic // *Acta Societatis Zoologicae Bohemicae*. — 2000. — Vol. **64**, N 4. — P. 331–398.
106. *Findley J. S.* Phenetic relationships among bats of the genus *Myotis* // *Systematic zoology*. — 1992. — Vol. **21** (N 1). — P. 31–52.
107. *Gas A., Postawa T.* Pulapka harfowa Constantine'a-Tuttle'a // *Studia Chiropterologica*. — 2001. — Vol. **2**. — P. 84–86.
108. *Godlevsky L.* Research of Kyiv's area's bat fauna: past and present // *Studia Chiropterologica*. — 2000. — Vol. **1**. — P. 9–12.
109. *Greenaway F., Hutson A. M.* A field guide to British bats. — Uxbridge: Bruce Coleman Books, 1990. — P. 1–52.
110. *Harmata W.* Dynamika fenologiczna hibernacji podkowcow malych, *Rhinolophus hipposideros* Bechstein (Rhinolophidae), w sztuczным schronieniu // *Studia Chiropterologica*. — 2000. — Vol. **1**. — P. 13–28.
111. *Häussler U., Nagel A., Braun M., Arnold A.* External characters discriminating sibling species of European pipistrelles, *Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774) and *P. pygmaeus* (Leach, 1825) // *Myotis*. — 2000. — Vol. **37**. — P. 27–40.
112. *Horacek I., Hanak V., Gaisler J.* Bats of the Palearctic region: a taxonomic and biogeographic review // Woloszyn B. W. (ed.). Approaches to biogeography and ecology of bats. — Krakow: Platan Publ. House, 2000. — P. 11–157. — (Proceedings of the VIIIth EBRs. Vol. 1).
113. *Jones G., Parijs S. M.* Bimodal echolocation in pipistrelle bats: are cryptic species present? // *Proceedings Royal Society London (ser. B: Biol. Sci.)*. — 1993. — Vol. **251**. — P. 119–125.
114. *Kowalski K., Ruprecht A. L.* Nietoperze — Chiroptera // *Klucz do oznaczania ssakow Polski / Pucek Z. (Red.)*. — Warszawa: Panstw. Wydawn. Nauk., 1984. — P. 85–138.
115. *Kowalski M., Rachwald A., Szkudlarek R.* Standard prac detektorowych // *Nietoperze*. — 2000. — Tom 1, N 1. — P. 29–37.
116. *Krystufek B.* Sesalci Slovenije. — Ljubljana: Prirodosl. muz. Slov., 1991. — P. 1–297.
117. *Kuipers B., Daan S.* «Internal migration» of hibernating bats: response to seasonal variation in cave microclimate // *Bijdragen tot de Dierkunde*. — Amsterdam, 1970. — Vol. **40**, nr. 1. — P. 51–55.
118. *Kuntz T. H., Kurta A.* Capture methods and holding devices // Kuntz T. H. (ed.): Ecological and Behavioral Methods for the Study of Bats. — Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1990. — P. 1–29.
119. *Mitchell-Jones A. L., Amori G., Bogdanowicz W. et al.* The atlas of European mammals. — London: Academic Press, 1999. — P. I–XI + 1–484.
120. *Postawa T., Pokynchereda V., Zagorodniuk I.* Summer bat fauna of the Carpathian Biosphere Reserve (the Mala and Velyka Uholka Valleys) // *Studia Chiropterologica*. — Krakow, 2000. — V. 1. — P. 73–82.
121. *Red data book of European vertebrates*. — Strasbourg, 1997. — P. 1–154. — (Final draft).
122. *Řehák Z.* Central European bat sounds // *Nietoperze*. — 2000. — Tom 1, N 1. — P. 93–96.
123. *Stebbins R. E.* Conservation of European bats. — London: Christopher Helm, 1988. — P. 1–264.
124. *Strelkov P. P.* Migratory and stationary bats (Chiroptera) of the European part of the Soviet Union // *Acta zoologica cracoviensia*. — 1969. — Vol. **14** (16). — P. 393–439.

125. *Thomas D. W.* Hibernating bats are sensitive to nontactile human disturbance // *Journal of Mammalogy*. — 1995. — Vol. **76**, № 3. — P. 940–946.
126. *Thomas D. W., La Val R. K.* Survey and Census Methods // *Kuntz T. H. (ed.): Ecological and Behavioral Methods for the Study of Bats*. — Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, 1990. — P. 77–89.
127. *Tyschenko V.* The role of ancient fortification constructions of Podillya in preservation of rare bat species // *Bats & Man: Abstracts VIII European Bat Research Symposium* — Krakow: Institute of Animal Systematic and Evolution PAS in Krakow, 1999. — P. 67.
128. *Tyschenko V.* In addition to methods of bat roosts detection in the forest tracts of Western Ukraine // *Abstracts of III International Conference on Carpathian Bats (Rakhiv, Ukraine, 8–11 September 2000)*. — Rakhiv, 2000. — P. 20.
129. *Woloszyn B. W.* Jaki to nietopierz? — Krakow: Wydawn. Zool., 1991. — P. 1–56.
130. *Woloszyn B. W. (red.)*. Zimowe spisy nietoperzy w Polsce: 1988–1992. — Publikacje Centrum Informacji Chiropterologicznej ISEZ PAN w Krakowie. — 1994. — P. 1–230.
131. *Woloszyn B. W.* Dekady Spisu Nietoperzy w Polsce – Wprowadzenie // *Zimowe spisy nietoperzy w Polsce: 1988–1992. Wyniki i ocena skuteczności*. — Krakow: Publ. CIC, 1994. — P. 17–28.
132. *Woloszyn B. W. (red.)*. Aktualne problemy ochrony nietopierzy w Polsce. — Publikacje Centrum Informacji Chiropterologicznej ISEZ PAN. — Krakow, 1996. — P. 1–248.
133. *Woloszyn B. W., Bashta A.-T. V.* Nietoperze Karpat. Polowy klucz do oznaczania gatunków. — Kraków-Lwów, 2001. — S. 1–168.
134. *Zagorodnyuk I.* Bats in the Lviv Natural History Museum: description and comparative analysis of the collection // *Наукові записки Львівського природознавчого музею НАН України* — 1998. — Vol. **14**. — P. 77–82.
135. *Zagorodniuk I. V.* Taxonomy, biogeography and abundance of the horseshoe bats in Eastern Europe // *Acta zoologica cracoviensia*. — 1999. — Vol. **42** (3). — P. 407–421.
136. *Zagorodniuk I. V.* Sibling species among East-European bats // *Cruz M. & Kozakiewicz K. (eds.). Bats & Man. Million Years of Coexistence. Abstracts. VIIIth European Research Symposium (23–27 August 1999, Krakow — Poland)*. — Krakow: Platan Publ. House, 1999. — P. 76.
137. *Zagorodniuk I.* Species of the genus *Plecotus* in the Crimea and neighbouring areas in the Northern Black Sea Region // *Woloszyn B. W. (ed.)*. Distribution, ecology, paleontology and systematics of bats. — Krakow: PLATAN, 2001. — P. 159–173. — (Prooof VIII-ERBS. Vol. 2).
138. *Zagorodniuk I., Tyschenko V., Petrushenko* Horseshoe bats (*Rhinolophus*) in the Dnister region as most east-northern part of their range in Europe // *Studia Chiropterologica*. — 2000. — Vol. **1**. — P. 115–132.
139. *Zeigler Th., Feiler A., Zöphel U.* New data on the genital morphology of the midge bat *Pipistrellus pygmaeus* (Leach, 1825) from Germany (Mammalia: Chiroptera: Vespertilionidae) // *Zoologische Abhandlungen*. — 2001. — Band **51**, N 25. — S. 435–444.

Український центр охорони кажанів (УЦОК): структура та діяльність

Вступ. Зміст цього розділу є стислим викладом веб-сторінки УЦОК <kazhan.org.ua>. УЦОК започатковано 1995 року як одну з робочих мереж Теріологічної Школи, що діє у складі Українського Теріологічного Товариства. Діяльність УЦОК спрямована на активізації досліджень сучасного стану кажанів і розробку заходів з їх охорони. Важливою функцією УЦОК є наукова підтримка впровадження в Україні Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATs). 2001 р. (28 квітня) Президія Теріологічного Товариства затвердила Положення про УЦОК.

Структура УЦОК. Основу УЦОК становлять Центральний осередок, що об'єднує 5 фахівців, та 7 регіональних осередків, загалом близько 20 фахівців з Асканії-Нова, Києва, Луганська, Львова, Канева, Ніжина, Рахова, Сімферополя, Харкова, Ужгорода. Поточна робота проходить в режимі телеконференцій. Раз на рік УЦОК проводить загальне зібрання в рамках акції “Ніч кажанів”, що приурочене до чергової Теріологічної школи. УЦОК включає 4 робочі групи: інформаційний центр, реабілітаційний центр, спелеобіологічну групу, детекторну мережу.

Центральний осередок діє на базі Відділу екології Інституту зоології НАНУ. У функції центрального осередку входять: підготовка загальних акцій УЦОК (школи-семінари, “Ніч кажанів”), ведення поточної документації (бази даних по кільцюванню колекціям, печерам, Національна доповідь “Стан популяцій кажанів в Україні”), утримання бібліотеки (у тому числі добірок електронних видань та електронних версій “твердих” видань), координація діяльності хіроптерологів (обмін інформацією повідомлення про семінари, підготовка бюлетенів), видавничі ініціативи (керівництва, визначники, збірки, буклети, наклейки). Координатор Ігор Загороднюк.

Регіональні осередки. 1. Поліський — Б. Кедров (Ніжинський ДПУ), С. Гащак (Чорнобиль). 2. Подільсько-Придніпровський — В. Тищенко (Національний аграрний університет), Н. Ружіленко (Канівський ПЗ), В. Негода (Інститут зоології НАНУ). 3. Східний — О. Кондратенко (Луганський ПЗ), А. Влащенко (Харківський НУ). 4. Прикарпатсько-Волинський — С. Сребродольська І. Дикий, В. Мисюк (Львівський НУ). 5. Південний — І. Поліщук (Біосферний заповідник Асканія-Нова), А. Дулицький (Кримська ПЧС). 6. Закарпатський — В. Покиньючерда (Карпатський БЗ), Р. Варгович (Мукачівський відділок УСА). 7. Центральний — І. Загороднюк, Я. Петрушенко, Л. Годлевська, В. Домашнінець (Інститут зоології НАНУ).

Проекти УЦОК. 1995 — підключення до загальноєвропейської акції “Ніч кажанів” та включення її в програму щорічної Теріологічної Школи, 1998 — збірка “Європейська ніч кажанів в Україні”; 1999 — збірка “Ссавці України під охороною Бернської конвенції”; 2000 — семінар і спецвипуск *Novitates Theriologicae* “Матеріали детекторного семінару в Ядутах”; 2001 — збірка “Міграційний статус кажанів в Україні”; 2001 — проєкт “Науково-технічні заходи з охорони популяції кажанів в Україні”; 2001–2002 — керівництво “Кажани України та суміжних країн”, 2002–2003 — проєкт “Інвентаризація населення тварин підземних порожнин України”.

Законодавчі ініціативи. 1997 року Україна приєдналася до Бернської конвенції за якою 26 із 27-ми “українських” видів включено до Додатку 2; 1999 року (19 травня) Україна приєдналась до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATs) та Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS). Відповідно до цих ініціатив Управління біоресурсів Мінекоресурсів забезпечило підтримку низки проєктів, що виконуються активом УЦОК, видано кілька спеціальних видань, готується щорічна національна доповідь “Стан популяції кажанів в Україні”. Координатор Володимир Домашнінець.

Спелеобіологічні дослідження. Метою є вивчення печерних угруповань кажанів та супутньої фауни, що включає: 1) обліки чисельності і видового складу печерних угруповань кажанів, 2) вивчення розподілу кажанів у печерах, 3) дослідження чутливості стійкості печерних угруповань до антропогенного впливу, 4) дослідження мікроклімату печер. З 1995 р. фахівцями УЦОК здійснюються щорічні зимові та літні спелеобіологічні експедиції до карстових печер Поділля, Буковини, Закарпаття і Криму, штучних підземель Київщини, Одеси і Криму. Координатор Ярослав Петрушенко.

Детекторна мережа. В роботі детекторної мережі застосовують 7 детекторів гетеродинного типу. Кожен з детекторів закріплено за одним із семи осередків мережі, який представляють 2–3 фахівці. Побудова мережі проводилась за ідеєю виконання трьох завдань: ведення моніторингу населення кажанів у різних природних зонах України, розвиток власних досліджень експертів, поширення знань (вкл. заняття в екокаборах). Річні звіти про роботу мережі представляються на “Ночі кажанів”, де узгоджується подальша робота мережі. Координатор Лена Годлевська.

Центр реабілітації кажанів. Центр реабілітації кажанів діє при Київському зоопарку з 1998 року завдяки зусиллям ініціативної групи зоологів та студентів-біологів. Його дії спрямовані на: 1) подолання негативних стереотипів щодо кажанів у свідомості людей; 2) створення умов для продовження зимівлі особин, які потерпають внаслідок турбування, шляхом надання кажанам ветеринарної допомоги та тривалого утримання у неволі; 3) збір інформації про кажанів, проведення наукових досліджень і відпрацювання методики утримання та повернення кажанів у природу. За час існування Центру тут утримували 11 видів, у т. ч.: *Leuconoe dasycneme*, *L. brandtii*, *Pipistrellus kuhlii*, *P. pygmaeus* Координатор Володимир Тищенко.

Публікації Українського центру охорони кажанів

За сім років діяльності Центром з охорони кажанів (УЦОК) підготовлено 9 спеціальних видань. Їх бібліографія така:

1. *Польовий визначник кажанів України*.
В. Ф. Покинйчереда — Рахів, 1997. — 24 с.
2. *Європейська ніч кажанів '98 в Україні* / За ред. І. Загороднюка
Київ, 1998. — 198 с. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 1).
3. *Польовий визначник кажанів, що зимують в печерах України*.
І. Загороднюк — Київ: МСУ, 1999. — 35 с.
4. *Ряд Рукокрилих — Chiroptera*
// Ссавці України під охороною Бернської конвенції / За ред. І. Загороднюка
Київ, 1999. — с. 23–108. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 2).
5. *Польовий визначник кажанів підземних порожнин Східної Європи*.
Загороднюк І., Постава Т., Волошин Б. В.
Краків–Київ: Платан, 1999. — 43 с.
6. *Матеріали детекторного семінару в Ядутах* / За ред. І. Загороднюка
Київ, 2000. — 56 с. — (Novitates Theriologicae . Випуск 2).
7. *Abstracts to III International Conference "Bats of Carpathian region"*
Rakhiv, 2001. — 22 с. — (готується повне видання).
8. *Міграційний статус кажанів в Україні* / За ред. І. Загороднюка
Київ, 2001. — 172 с. — (Novitates Theriologicae. Pars 6).
9. *Кажани України та суміжних країн: керівництво для польових досліджень*.
Загороднюк І., Годлевська Л., Тищенко В., Петрушенко Я.
Київ, 2002. — 108 с. — (Праці Теріологічної школи, випуск 3).